

Hažín

**Čriepky z histórie
a národopisu**

Michalovské panstvo

História Hažina, s prvou písomnou zmienkou z roku 1336, od stredoveku súvisí s históriou michalovského panstva, ktorého bola obec súčasťou.

Michalovské panstvo sa geograficky rozprestieralo od Krivoštian cez Michalovec smerom na východ po Porúbku pri Sobranciach popod Vihorlatské vrchy. Bolo to územie vhodné na pestovanie obilnín i vína, s dostatkom dreva (prevažne listnáče, hlavne buk) na stavenie a kúrenie. Vodné plochy a toky boli bohaté na ryby a lesy na vysokú i čiernu zverinu a vtáctvo. V stredoveku bol obyvateľom tunajších lesov aj zubor hôrny. Z dravcov tu naši predkovia mohli stretnúť vlka, líšku, divú mačku i rysa a aj medveďa, z operených orla i menších – jastraby, sokoly. Na poliach a lúkach zas zajace, prepelice a jarabice. Domácu hydinu bolo treba chrániť pred kunami a lasicami.

Panstvo vznikalo postupne od prvej polovice 13. storočia a patrilo šľachtickému rodu pánom z Michaloviec (Nagymihály). Feudálne panstvá málokedy vydržali v rukách jedného rodu od ich vzniku do zrušenia feudalizmu. Zvyčajne vystriedali viacerých majiteľov. Mohlo sa to stať tým, že rod vymrel, úplne alebo po meči, často však panovník kvôli porušeniu lojality panstvo jednému odobral a venoval druhému. Okrem toho sa panstvá (ich časti) aj zálohovali a predávali, preto sa aj názvy panstiev častejšie spájajú s hradmi ako s držiteľmi. V súvislosti s michalovským panstvom máme do činenia s prípadom, že aj keď s rôznymi peripetiami – delením medzi jednotlivé vetvy rodu, zálohovaním častí panstva iným zemepánom a opätovným sceľovaním – ostalo v rukách jedného rodu, čo naozaj nie je typický jav. Za zakladateľa rodu sa považuje Jakov. Z pôvodného rodu pánov z Michaloviec sa postupne vyčleňovali ďalšie rody. Za najznámejších možno považovať práve Sztárayovcov. Z ďalších to boli Pongráczci, Eödenffyovci, Banffyovci a iní, ktorí popri svojich nových menách si uvádzali aj prídomek z Michaloviec (de Nagymihály, maď. Nagymihályi). Podobne aj podľa ďalších sídel. Postupne tradíciu i väčšinu majetkov tohto starobylého rodu prebrali Sztárayovci a používali dva predikáty – zo Starého a Michaloviec.

Majetky panstva sa nachádzali v historickej Zemplínskej a Užskej stolici. V roku 1418 k panstvu patrili majetky patriace k tibavskému hradu a k Jasenovu pri Sobranciach ale aj majetky prináležiace k mestečku a hradu Michalovec. Uvádzajú sa v tomto poradí: Staré, Krivošťany, Oreské, Wysk iným menom Gywuuluez, Wysk, Vyšná Zbudza, Henclovec, Čevená Poruba, Brutovce, Hozdov (pustý), Pereče, Nové Topoľany, Staré Topoľany,

Nové Petrovce, Staré Petrovce, mestečko Michalovce a hradné miesto Gyurkehege (dnešný Hrádok) v Zemplíne. V Uzskej stolici: Michalovský hrad (v obci Vinné), Vinné, Vyšná a Nižná Trnava, Symonlese, Kaluža, Blatá, Klokočov, Varkond, obe Zalužice, Nový Čečehov, Vrbovec, **Starý Hažín** (v stredovekých listinách uvádzaný aj ako Malý Hažín), **Nový Hažín** (v listinách aj ako Veľký Hažín zložený z dvoch častí Kostolný a Nekostolný Hažín), Lúčky, Malá Porúbka, Lažňany, Stráňany, Nižná Zbudza, Herolcz (Orlovec) a Porúbka prináležiace k hradu Michalovce.

Prírodzene, najväčšia časť obyvateľstva sa zaoberala poľnohospodárstvom, no nielen v samotných Michalovciach, ale aj v ďalších dedinách panstva sa stretávame v prvej polovici 15. storočia s remeselníkmi. Išlo predovšetkým o remeslá takpovediac dennej spotreby – obuvník, krajčír, hrnčiar.

Zrušením poddanstva v roku 1848 zanikla poddanská práca a dávky. Pozemkové vlastníctvo aj so zamestnancami ostalo a feudálne panstvo sa postupne pretransformovalo na kapitalistický veľkostatok.

V roku 1921 tento veľkostatok (majiteľ gróf Alexander Sztáray), do ktorého patrila aj podstatná časť **hažínskeho** chotára, mal výmeru vyše 20 tisíc katastrálnych jutár (k. j.) všetkej pôdy (z toho na lesnú pôdu pripadlo viac ako 12 tis. k. j. a na poľnohospodársku pôdu okolo ako 5 tis. k. j.) a pozostával z siedmich dvorov a lesného hospodárstva. Z poľnohospodárskej pôdy takmer 4 500 k. j. tvorili role, 750 k. j. lúky, 56 k. j. záhrady, 22 k. j. pasienky, 21 k. j. vinice a zvyšok (415 k. j.) pripadol na pôdu neúrodnú.

Kriminalita na stredovekom michalovskom panstve

Na michalovskom panstve sa v 14. a 15. storočí stretávame so všetkými druhmi trestných činov, a to voči majetku i životu jeho obyvateľov. Páchatelia pritom pochádzali zo všetkých vrstiev spoločnosti – boli to tuláci, sluhovia, poddani, ale aj šľachtici. Za zločinmi, ktoré spáchali sluhovia, však neraz stáli ich páni, prinajmenšom o nich dobre vedeli.

Dôvody predstavovala chamtivosť, pomsta či túžba po majetku.

A aké rozsudky boli za konkrétne zločiny vynesené? Vo väčšine prípadov to zistiť nevieme. Tresty, pokiaľ išlo o šľachticov, zrejme neboli príliš tvrdé. Pán mal možnosť, aj pri vražde, požiadať o milosť, od obvinenia sa mohol očistiť i zložením prísahy, za ublíženie cudziemu poddanému musel jeho zemepánovi vyplatiť finančnú náhradu. Šľachtic vlastne inicioval aj samotné vyšetrovanie zločinov a previnení, hoci sa týkali záležitostí poddaných.

Do dnešných dní sa nám zachovalo množstvo dokumentov, týkajúcich sa majetkových záležitostí – delení, introdukcií, štatúcií, reambulácií alebo metácií. Popisujú však aj rôzne námietky pri deleniach a ochraničeníach majetkov či „vovedeniach“ do nich, niekedy zaznamenávajú i protiprávne poberanie „úžitkov“ z majetku alebo násilné obsadenie celých majetkov. Časté boli tiež krádeže, lúpeže, fyzické napadnutia, ublíženia na zdraví, spomínané sú aj zabitia či vraždy.

Za všetkým sa skrývala snaha konkrétnych osôb zmeniť svoje majetkové pomery, uspokojiť vlastné územné nároky, obohatiť sa alebo jednoducho pomstiť...

Poškodení šľachtici sa so žiadosťami o nápravu krívd vo forme protestov a žalôb obracali na panovníka, prípadne na krajinských cirkevných alebo svetských hodnostárov – tí potom spornú záležitosť dali prešetriť príslušnej stolici alebo „hodnovernému miestu“.

Súdnu právomoc vykonávali stolice prostredníctvom stoličného súdu, čiže sedrie (sedes iudiciaria). Sedria Užskej stolice zasadala vo Veľkých Kapušanoch, sedria Zemplínskej stolice v Trebišove.

Poddaní poväčšine doplácali i na spory a nezhody medzi zemepánmi – z pomsty ich totiž šľachtici napádali, okrádali, mrzачili, nezriedka aj zabili.

V roku 1355 krajinský sudca vyšetroval žalobu Eugena, syna Ernesta, na Jána,

*Jakubovho syna, pretože ten násilne vtrhol na jeho majetok Petrovce, spustošil ho a smrteľne zranil istého sluhu Mikuláša, podobne poškodil i Eugenov majetok **Hažín** a znásilnil tam manželku jedného poddaného, na ďalšom majetku Trnava pri Laborci zas vyhnal z dvoch usadlostí tamojších poddaných a usídlil tam vlastných ľudí. Uvedený šľachtic bol nakoniec odsúdený na stratu všetkých majetkov.*

Slávny zemepán

V časti prvej tretiny 15. storočia **Hažín** (v tom čase **Starý a Nový Hažín**) patrili zemepánovi (vlastníkovi) Albertovi, synovi Gregora z Michaloviec (+1433/1434). Albert z Michaloviec alebo aj Albert Užský bol významným členom rodu, ktorému sa podarilo z málo významného miestneho šľachtica vyšvihnúť na najvyššieho predstaviteľa johanitského rádu (dnešný maltézsky rytieri) v Uhorsku. Stal sa uhorským priorom sídliacim na chorvátskom hrade Vrana pri Zadare (prior Aurane 1417 – 1432). Hlavnou úlohou tohto rádu bola v 12. storočí ochrana a starostlivosť o pútnikov do svätej zeme. Po páde Jeruzalema sa rad presťahoval do Akkonu, potom na Cyprus a Rhodos a v 16. storočí na Maltu. Postupne sa rozšíril do celej Európy.

Albertove začiatky neboli ľahké. Ako mnoho iných podobných šľachticov aj on sa živil vojenskou službou. Zúčastnil sa bojov proti Turkom, ktorí sa po prehratej bitke na Kosovom poli v roku 1389 stali bezprostredným susedom Uhorska. V rokoch 1405 – 1410 bojoval vo vojnách v Bosne. V tej dobe sa stretol so slávnym vojvodom Stiborom zo Stiboric a vstúpil do jeho služieb ako jeho familiár. Tým sa mu otvorila cesta na kráľovský dvor, kde sa stal pázaťom a potom dvorským rytierom. Postupne získaval rôzne majetky v rozličných častiach stredovekého Uhorska. V rokoch 1411 – 1413 vo vojne proti Benátkam velil Stiborovmu vojsku vo Friauli (Forjuli) na severe Talianska a Istrii. Po smrti vojvodu v roku 1414 prešiel do služieb jeho synovca jágerského biskupa Stibora a zrejme v jeho sprievode sa dostal na koncil do Kostnice, kde v roku 1415 upálili Jána Husa. V tej dobe vstúpil do jeruzalemského rádu sv. Jána (johanitov) a v roku 1417 prijal od kráľa Žigmunda Luxemburského (1387 – 1437) hodnosť priora Vraný. Keďže mal niekoľko detí, v čase vstupu do rádu bol pravdepodobne vdovcom a musel sa zriecť určitých stránok svetského života.

Neskôr sa zúčastnil vojen proti husitom a za jeho zásluhy mu kráľ Žigmund udelil významný titul chorvátskeho bána (1419 – 1426) a v roku 1428 aj rozsiahle majetky na Dolnej zemi v Nadlaku. Na konci svojho života disponoval niekoľkými desiatkami dedín a stovkami poddaných.

V roku 1418 potvrdil Žigmund Luxemburský Albertovi, jeho potomkom a príbuzným aj držbu dedičných i nadobudnutých majetkov, ktoré po jeho smrti nesmú pripadnúť johanitskému rádu, ale jeho potomkom a dedičom. V tejto listine sú prvýkrát uvedené všetky sídliská patriace k hradom Michalovce (Vinné), Jasenov a Tibava, spolu vyše 50 dedín (medzi nimi aj **Starý a Nový Hažín**) aj osád a mestečko Michalovce.

Nebyť tejto listiny z roku 1418 mohol sa Hažín teoreticky ocitnúť vo vlastníctve slávneho rádu johanitov, neskôr maltézskeho rytierov.

Ako sa mali správať naši predkovia alebo renesančné normy správania

Bola to v roku pána 1607 veľká sláva, keď sa v meste Michalovce stretlo 27 významných šľachticov – dedičov majetkov michalovského panstva aby prijali ustanovenia zhrnuté do 16 bodov, ktoré určovali aj poddaným z **Hadžina** normy správania. Tieto morálne nariadenia vlastne určovali i každodenné správanie. Pod hrozbami trestov sa mali všetky dodržiavať. Ak to ich kontroloval? No, predsa všemocní šľachtici – zemepáni. Presne tí, ktorí sa na nich dohodli, odhlasovali a schválili. V prípade ich porušenia boli dohodnuté rozličné sankcie (finančné a iné).

Prvý bod: každý sa mal v nedeľu, vo sviatočné dni a dni jarmokov zúčastniť bohoslužieb.

Druhý bod: zákaz práce v nedeľu.

Tretí bod: v obci má byť škola, cintorín a kostol.

Štvrtý bod: prísne tresty pre bohorúhačov (posadiť do klady a pranierovať pre vstupom do kostola).

Piaty bod: Každoročne voliť nového richtára, ktorému sa budú zodpovedať za svoje činy.

Šiesti bod: Po deviatej hodine večer (večierka) zákaz predaja vína a piva.

Siedmi bod: Zákaz vpúšťať do domu kartárov a hráčov s kockami.

Ľstmi bod: Zákaz potulovať sa po večierke.

Deviaty bod: Zákaz chodiť bez lampáša po zotmení.

Desiaty bod: Sedliaci odo dňa Sv. Juraja po deň Sv. Michala na celom michalovskom panstve nemôžu v krčmách predávať víno. Zemepáni mohli.

Jedenásty bod: Mäsiari na dedinách mali dbať aby bol dostatok mäsa.

Dvanásty bod: Remeselníci idúci na jarmok museli platiť počas tzv. suchých dní clo. Z týchto peňazi sa mala financovať výstavba na dedinách, tak ako tomu bolo v minulosti.

Trinásty bod: sedliaci mali zakázané chytať ryby alebo zajace.

Ďalšie body sa týkali skôr obyvateľov mesta a jarmokov.

Stanovené boli tiež jednotné miery a váhy – michalovská holba (asi 0,8945 litra) na víno a pivo, a michalovský gbel.

Nakoniec sa dohodlo, že na dodržiavanie ustanovení budú dohliadať dvaja šľachtici – Benedikt a Žigmund z Michaloviec (Nagymihály).

Hažín v barokovom písomníctve

O Hažíne nám veľmi cenné informácie prinášajú dve latinské diela, ktoré ležali v rukopisoch takmer zabudnuté niekoľko storočí.

Prvý, starší rukopis pochádza od šľachtica Adama Horvátha, ktorý sa narodil sa 30. apríla 1691 v Pavlovciach nad Úhom rodičom Jurajovi Horváthovi a Barbore, rodenej Borbély. Do dejín Hažína, ale i celej Uzskej stolice, sa nezmazateľne zapísal svojim latinským dielom *Descriptio comitatus Ungvariensis* (Popis Uzskej stolice), ktoré dlhodobo ležalo v rukopise v ostrihomskej arcibiskupskej knižnici. Dielo je vzácné tým, že ho písal vzdelaný človek, ktorý na území Uzskej stolice žil a bol aj dobrým znalcom tunajších pomerov. Pri podrobnom opise spomínanej stolice venoval pozornosť hlavne rokom 1715 – 1729 (tento rok je v rukopise uvedený ako najmladší).

Adam Horváth o **Hažíne** uviedol: „Hažín, ináč zvaný aj Veľký Hažín [patril do sobranského slúžnovského obvodu], kvôli odlišeniu od Malého Hažína. Pôda je úrodná, poloha príjemná. Je sídlom niekoľkých zemanov a okrem toho sú tu aj sedliaci, poväčšine patriaci Gombošovcom.“

Pre úplnosť dodajme, že Adam Horváth zomrel 22. októbra 1746

Autorom mladšieho rukopisu je významný uhorský vedec a polyhistor slovenského pôvodu Matej Bel (1684 – 1749), ktorý mal k dispozícii rukopis Adama Horvátha. Matej Bel ho nazval učeným mužom a jeho starostlivý opis spomínanej stolice využil pri písaní svojho latinského diela o Uzskej stolici.

Opierajúc sa aj o informácie spolupracovníkov, autor zachytil situáciu v obci pred rokom 1732. Obec je opísaná týmito slovami: „**Hažín** je obdarený prírodnými poliami väčšej výmery, čo sa prejavuje aj pomenovaním Veľký Hažín. Dedine vládnu jednak viacerí zemanovia, jednak najmä barón Gomboš.“

Matej Bel sa ďalej zmieňuje o rozšírení chovu domácich zvierat, najmä prasiat, z dôvodu výskytu veľkého množstva žaluďov, vhodných na výkrm, v miestnych lesoch. Uvádza aj, že chotár obce bol počas veľkých záplav zaliaty vodou a zničená bola celá úroda.

Informácie v oboch dielach sú pre nás veľmi zaujímavé. Odrážajú situáciu, keď Malý Hažín bol opustený a predchodcom dnešného Hažína tak zostal už len Veľký Hažín. Podľa daňového súpisu v roku 1715 vo Veľkom Hažíne bývali hlavy poddanských rodín „Georgius Kauszky; Paulus Misskoczy; Elias Péres; Georgius Balas; Paulus Varga; Michael Russnak; Christophorus Szerencsa; Gregorius Dulibin; Demetrius Hornyak; Gregorius Russnak a Andreas Hrenovcsik.“

V uvedenom daňovom súpise sa Malý Hažín vôbec nenachádza.

Ked' prišli vojenski kartografi

V 60. a 70. rokoch 18. storočia v Uhorsku vojenski kartografi do ručne kreslených máp v mierke 1 : 28 800 zaznamenávali reálny stav krajiny. Neobišli ani oblasť Užskej stolice do ktorej patrila **Hažín**. V rámci prvého vojenského, resp. jozefínskeho mapovania pomenovaného podľa panovníka Jozefa II., sa vyhotovovali mapy pre vojenské účely. Materiál zozbieraný v teréne, kompetentné miesta spracovávali a dopĺňali začiatkom 80. rokov 18. storočia. Na mapách sú uvedené úradné názvy lokalít, ale aj názvy ako ich po stáročia užíval ľud. Aj tie kartografi spravidla zapísali.

Súčasťou prvého vojenského mapovania je aj opis krajinných daností. Prvým údajom opisov krajinných daností je zaradenie sídla do príslušného administratívno-správneho celku – stolice. V nasledujúcej rubrike sú údaje o vzdialenostiach do susedných i vzdialenejších sídiel, ktoré sa udávajú v zlomkoch a v celých hodinách. Jedna hodina predstavuje vzdialenosti približne 3,8 km. V rubrike pevných stavieb sú uvedené všetky stavby dôležité z vojenského hľadiska, teda obrany. Týka sa to hlavne hradov, kaštieľov, kostolov a kláštorov, zemepanských domov a dvorov, tiež majerov, mlynov, píl, sýpok, hostincov, pálníc, prípadne iných z pevného materiálu, teda kameňa a tehly postavených stavieb. V skutočnosti je to sumár všetkých objektov vojenského záujmu. V rubrike vodstva sa opisujú všetky rieky a potoky pretekajúce príslušným sídlom, pri niektorých je uvedená aj šírka a hĺbka vodného toku, ako aj jeho dobový názov, hoci pomenovanie, hlavne pri menších potokoch, sa vždy neuvádza. Sú tu údaje o priechodnosti tokov, ako aj o ich korytách, brehoch, mostoch a brodoch, tiež o kvalite vôd, hlavne, či voda je pitná pre ľudí a zvieratá. V nasledujúcej rubrike lesov kartografi podávajú základné informácie o okolitých lesných porastoch a stromoch ako univerzálnom materiáli, využiteľnom vo všetkých oblastiach ľudskej činnosti tých čias. Zároveň sa v mnohých prípadoch uvádza druh lesa. V rubrika lúk a močiarov inventarizujú kvalitu lúk a pasienkov z hľadiska ich spásania koňmi a dobytkom, tiež dorábky sena, a hlavne sledujú ich priechodnosť s povozmi, vrátane vojenského vozatajstva. Vojenski kartografi mimoriadnu pozornosť venovali cestám a hradským, ktoré mali veľký komunikačný a vojenský význam nielen ako spojovacie cesty medzi jednotlivými sídlami. V textovom opisnom materiáli sa prísne rozlišujú hlavné krajinské hradské, poštové hradské, ako aj vedľajšie hradské a vidiecke vozové cesty, tiež chodníky a chodníčky pre peších a zjazdých na koni. V opisoch jednotlivých ciest sa kartografickí dôstojníci zamerali hlavne na kvalitu ich stavu, t. j. či sú dobré alebo zlé, prípadne ako sú prejazdné.

Hažín – obec neďaleko Michaloviec – na mape označená ako „Hassina“ bola v tom čase už bez lestného porastu v bezprostrednom okolí. Dedinka sa tiahla po dvoch stranách cesty. Na začiatku dediny stál chrám (nie je uvedené či drevený alebo murovaný), blízko ktorého sa nachádzal cintorín. Žiadne ďalšie vojensky zaujímavé objekty do opisu nezapísali. Cesty Hažín spájali so sídlami farností, do ktorých súdobo alebo v minulosti naši veriaci cirkevneprávne patrili (Veľké Zalužice), alebo viedli do lokalít v blízkom okolí (Malé Zalužice, Čečehov, Jastrabie, Vrbovec). Väčšina týchto poľných alebo lesných ciest viedla po rovine, resp. miernej vyvýšenine. Zaujímavé je, že priamo v obci alebo jej chotári bolo viacero drevených mostíkov. Najbližšie k Hažínu je na mape zakreslený majer Lažňany.

*Celý proces sa zopakoval v rámci **2. vojenského mapovania** v 19. storočí. Opisy z tohto mapovania však nemáme k dispozícii. Na druhej strane mapa je presnejšia. V rámci druhého vojenského mapovania (nazývaného aj Františkovo podľa cisára Františka I.) bolo územie Slovenska zmapované v rozmedzí rokov 1819 – 1858. Samotnú dedinu Hažín vojenský kartografi navštívili v roku 1826. Do mapy jej názov zapísali ako „Hassena, Gezseny“. Dedinka sa rozrástla, ale murovaný chrám naďalej stál na začiatku dediny. V dedine nevznikli nové uličky, ale zástavba pokračovala v rámci jednej ulice. Medzi Hažinom a oboma Zalužicami sa nachádzala Hažínska hura. Pri ceste smerom do Jastrabia je zakreslený opustený Malý Hažín „Male Hassinsko“ a les neďaleko Jastrabia sa nazýval Hažínsky les.*

Mapy z prvého a druhého vojenského mapovania uložené vo viedenskom archíve sú do dnešných dní veľmi cenným materiálom, ktorý poukazuje na rozvoj jednotlivých sídel.

Za tu našu republiku

Po vzniku Československej republiky (ČSR) dňa 28. októbra 1918 najvýchodnejšia časť Slovenska naďalej zostávala v rukách zamikajúcich uhorských a vznikajúcich maďarských úradov. Kým situácia v mestách ako Michalovce a Sobrance bola veľmi komplikovaná a časť obyvateľstva odmietala akceptovať vznik novej republiky sa práve obyvateľstvo **Hažina** a okolia ukázalo ako veľmi pokrokovovo zmýšľajúce.

Na Novýrok 1919 sa zrodila myšlienka zavolať obyvateľstvo okolitých „podvihorlatských“ obcí a vyslať deputáciu do Košíc so žiadosťou o pripojenie k ČSR. Dňa 7. januára 1919 sa v gréckokatolíckej škole v Malých Zalužiciach zišlo okolo šesťsto roľníkov. Výsledkom zhromaždenia bola rezolúcia, v ktorej sa Hažičania a obyvatelia dedín z okolia vyslovili za pripojenie najvýchodnejšej časti Slovenska k novovzniknutej Československej republike. Vyhlásenie podpísali Eugen Ballay – predseda a učiteľ malozalužickej školy, Juraj Lukáč – zapisovateľ a starostovia obcí Malé Zalužice, Veľké Zalužice, Lúčky, Závadka a **Hažín**. Následne bola z dôveryhodných osôb zostavená deputácia, ktorá dňa 10. januára 1919 v Košiciach slávnostne odovzdala rezolúciu predstaviteľom ČSR. O deň neskôr sa vyslanci vrátili späť do Zalužíc a dňa 12. januára 1919 československé vojsko obsadilo územie až po mesto Sobrance. O týždeň neskôr, dňa 19. januára 1919, sa v Zalužiciach uskutočnilo veľké ľudové zhromaždenie za účasti vyše štyristo roľníkov. Tu sa obyvatelia spomenutých dedín hromadne poďakovali všetkým desiatim vyslancom zo Zalužíc, Lúčok, Závadky, Baškoviec a **Hažina** (Pavol Pírč a Michal Činčár) za úspešnú misiu.

Text rezolúcie z 7. januára 1919:

„Slávní Bratia Česki!“

Pod Vihorlátom v d'ed'inách bývajúci ľudia shromáždili sme sa dňa 7. januára roku 1919 v Zalužicoch a prečítali sme to pismo, ktorým Československá krajina odpoveď Maďarom dala „(leták: Odpoveď Maďarom)“. My ako ku slovenskému národu patriáci ľudia, sa s tým každým slovom spojujeme a s radostným srdcom vítáme slávných a víťazných našich bratov Čechov! Len prestáva nám byť srdce na ten tu od židov rozširovaný chýr, že mi a náš kraj nebude patriť ku Československej krajine,“

„Slávní Bratia Česi! My bárs slovenskú reč trošku ináč hovorme, zato s telom a dušou

do slovenského národa patríme. Prosíme a aj žiadame to od Vás víťazní Bratia naši, aby ste náš kraj a ľud čím skôr ku Československej republike pripojili !“

„Zato posielame vyslancov našich k Vám, že by Vás o účinkoch našich presvedčili, že by ste ich potešili a oni navratiac sa, do našich srdci dôveru a radosť priniesli!“

„VZalužiciach dňa 7. januára 1919. So srdečným pozdravom: Eugen Ballay, predseda; Juraj Lukáč, zápisník; Ján Čarný, rychtár, razítko obce Zalužice; Juraj Ivanko, rychtár, razítko obce Veľké Zalužice; Ján Hura, rychtár, raz. obce Lúčky; Jozef Janovský, rychtár, raz. obce Hažina; Pavel Levkus, rychtár, raz. obce Závadky.“ atď.

Žiadosť sedemnástich obcí o pripojenie k okresu Michalovce z roku 1919

V roku 1919 obce **Hažín**, Čečehov, Fekišovce, Hnojné, Jastrabie, Jovsa, Kaluža, Klokočov, Kusín, Lúčky, Stráňany, Trnava pri Laborci, Úbrež, Vinné, Závadka a Malé a Veľké Zalužice prostredníctvom svojich starostov žiadali o pripojenie k okresu Michalovce. Motívom bola obava obyvateľov uvedených obcí, aby v rámci nového administratívno-správneho členenia Československej republiky neboli pripojení k Podkarpatskej Rusi (Podkarpatská Rus tvorila súčasť prvej Československej republiky)

Text žiadosti z 3. novembra 1919:

„Slávná Ministeria ČS. Republiky s plnou mocou pre správu Slovenska v Bratislave.

Dňa 2-ho novembra okolite obce v Zalužičech sme sa shromáždili aj jednoduše nasledujúce sme sa usniesli:

Všetci obyvatelia zo Sobraneckého okresu, slovenské obce z okresu Užhorodského a Kapušanského, hrozíme sa proti pripojeniu ku Karpatsko-Russkej Krajine a žiadáme, by sme jako uvedomení slováci ku Slovensku oddelení boli, lebo len jako občania Čs. Rep. chceme byť!

My kolo Michalovcích ležiace obce žiadáme, by sme, – ponevác Sobrance a ešte d'alej Užhorod, od nás velmo daleko ležia – ku Michalovcám pripojený boli !

1. V minulom roku Zichermann [...] žid z Úžhorodu odobral od ľudu za maximalnú cenu obilie a to isté obilie sa za tri ba štyrikrát toľkú cenu predával chudobnemu ľudu. Dňa 3. novembra t. r. toho isteho žida povereník dostavil sa z pat vojákmí v Zalužičech a rekviruvat chcel z nariádenia p. generál Henuoqu; z okolitých obcí zijdený rolníci rekvirácku nedozvolili ale to ani nedozvolíme, lebo nám potravné články, židi za ohromne vysokú cenu predávajú !

2. Rokovinu platit a robotne dni robit cirkevníkom, kňazom ľudia na žiadný spôsob nebudú lebo p. duchovníci telko gazdovstva, rolí majú, že ani 10 a aj viac gazdov telko zeme nemajú ! Okrem toho taký dôchodok dostávajú, že z toho bez starosti vyžiť môžu!

Úctive prosíme Slávnú Ministeriu, ráčte žiadosť našu splniť, lebo ľud zato vo veľkom nepokoji je!

V Zalužiciach dňa 3. novembra 1919.

V mene obyvateľstva na večnú slávu Čs. Republiky.“

„Zázrak“ v Hažine

Dominantou obce **Hažín** je dodnes nesporne murovaný klasicistický Chrám Nanebovstúpenia Pána, ktorý patrí gréckokatolíckej cirkvi. Táto nehmuteľná národná kultúrna pamiatka zároveň predstavuje i najstarší zachovaný objekt v dedine.

V roku 1786 si tunajší veriaci postavili nový, už murovaný klasicistický chrám, zasvätený opäť sviatku Nanebovstúpenia Pána (nový murovaný chrám nahradil pôvodný drevený). Podľa máp z prvého vojenského mapovania – z 80. rokov 18. storočia – stál na začiatku dedínskej zástavby. Podobne je chrám zakreslený aj na mape z druhého vojenského mapovania – z roku 1826. A práve v tomto chráme sa odohrali udalosti, ktoré túto malebnú dedinku „preslávili“ v celom okolí.

V roku 1923 bola v **Hažine** – v sídle gréckokatolíckej farnosti – zaznamenaná zvláštna udalosť, ktorá výrazne zarezonovala aj na stránkach súdobej tlače. Podľa miestnych veriacich sa totiž dva, odhadom asi 20- a 30-ročné obrazy, visiace pred ikonostasom v interiéri tunajšieho chrámu vo výške približne dva metre – jeden, zachytávajúci Bohorodičku s malým Ježišom na rukách a druhý s vyobrazením svätého Jozefa s Ježišom – začali každý deň od piatej hodiny večer lesknúť a ligotať sa. Do hažínskeho chrámu tak začalo postupne prichádzať stále viac a viac veriacich. Správa o „zázraku“ sa šírila ako blesk. Z pokojnej dedinky sa stalo cieľové miesto mnohých, ktorý jednoducho veril v nadprirodzenú moc dvoch hažínskych obrazov.

Dobovú atmosféru zaujímavo približuje článok v novinách Slovenský východ z leta 1923: „Ľud na kolenách modlí sa obyčajné prosby za pomoc, za zdravie, za zlepšenie života. Mnohí mrzáci, chromí a slepí ľudia pred obrazmi, od ktorých uzdravenie čakajú a v očiach sa im iskri viera... Vonku pred kostolom hovorí sa o zázrakoch, počúvame tu o zázračnom uzdravení slepých, chorých, modlili sa a ozdraveli.“

Tunajších veriacich v súvislosti s uvedeným „zázrakom“ poučoval hažínsky farár Eduard Leiner. Aj ostatní duchovní sa k spomínaným udalostiam stavali dosť rezervovane. Prebehlo tiež vyšetrovanie, a to nielen zo strany cirkevnej, ale i svetskej vrchnosti. A jeho výsledky? Záverečné správy komisií sa doteraz objaviť nepodarilo – o ich zisteniach však veľa napovedá skutočnosť, že na ligotajúce sa obrazy v Hažine (ako i na „slovenské, resp. zemplínske Lurdy“ v Dlhom Klčove) ľudia časom zabudli...

Po úradnom zákaze gréckokatolíckej cirkvi v roku 1950 hažínsky farský chrám užívali pravoslávni veriaci. Do roku 1968, resp. 1969 slúžil len im, následne tu vysluhovali pravoslávni i gréckokatolícki duchovní. Od roku 1990 chrám patrí opäť gréckokatolíkom. Kde sa podeli hažínske „zázračne“ obrazy však presne nevieme.

Veľavážený pán notár

V dedinách neďaleko Michaloviec sa v minulosti stalo množstvo kriminálnych deliktov. Spomenieme jeden z nich, ktorý rozvŕtil každodenný pokojný život dedičanov – Hažínčanov.

Veľmi významné postavenie mal vo svojom obvode notár. Zvyklo sa o ňom hovoriť, že „čo hviezda na nebi, to notár na zemi“. Notár mal priznané rozsiahle kompetencie pri vykonávaní verejnej správy, mal aj veľký vplyv na zákonnosť rozhodovania obecnej samosprávy – v jeho rukách sa teda sústredili nielen značné práva, ale tiež povinnosti. Notári kvôli svojmu dominantnému postaveniu voči ostatnému obyvateľstvu boli často terčom tvrdej a niekedy i oprávnenej kritiky – tá sa často niesla v znamení toho, že samospráva na Slovensku je len na papieri a že v skutočnosti rozhoduje, nariaďuje a všetko vykonáva notár. Zavedením samosprávy bola notárom poskytnutá jedna veľká výhoda – a to znižovanie zodpovednosti.

Kredit svojho úradu v roku 1925 vážne pošramotil notár v Malých Zalužiciach Eugen Takáč. Rozličné špekulácie vyvolala skutočnosť, že na poľovačke koncom januára 1925 notár Eugen Takáč svojou poľovníckou puškou smrteľne zranil 45 ročného obyvateľa z **Hažina** Michala Činčára. Michal Činčár nebol nikto iný ako člen Republikánskej (Agrárnej) strany a člen zastupiteľstva Košickej župy. Významného regionálneho politika síce urýchlene previezli do michalovskej nemocnice, ale tu po dvojdňovom boji o život svoj zápas prehral. Samozrejme v dobovej tlači sa objavili rozličné špekulácie o príčine tejto udalosti. Objavili sa úvahy o politickej vražde lojálneho politika a uvedomelého Slováka notárom, ktorý bol známy svojim „maďarónskym“ zmýšľaním. Ako ďalší motív prichádzal do úvahy osobné spory medzi zainteresovanými. Vyšetrovatelia však nevyklúčili ani nešťastnú náhodu.

Notára Eugena Takáča z Malých Zalužíc, ktorý zastrelil roľníka Michala Činčára, nadriadení ešte v procese vyšetrovania preložili na notársky úrad do Širokého.

Etnografický dotazník z roku 1942

Matica slovenská zrealizovala v roku 1942 rozsiahlu etnografickú dotazníkovú akciu, ktorá bola zameraná na výskum svadobných zvykov a zvykov na prahu domu.

Etnografický dotazník sa nám zachoval aj z obce Hažín údaje zaznamenal tunajší učiteľ. Pretože je dotazník veľmi dlhý vybrali sme len časť týkajúcu sa zvykov na prahu domu.

„Zvyky na prahu domu:

Podľa povery ľudu pod prahom každého domu sídli had, žaba alebo lasica. Ak niekto v príbytku (vo dvore) hada zabije, zomrie gazda, otec rodiny. Namiesto prvého hada prichádza had nový. Ak i toho zabijú, zomrie neočakávané matka.

Pred sviatkom Zvestovania Panny Márie okropia starostlivé ženičky pra chlieva, aby strigy (miestny názov bosorky) nemohli sa dostať do chlieva a „odobrať“ mlieko kravičkám.

Poznamenať treba, že ľud veľmi nenávidí v príbytku žabu – ropuchu. Ešte i zo záhrady ju na lopate alebo motyke vynášajú preč na ulicu, aby táto „bosorka“ v koži žaby neuškodila kravičkám.

Aby všetci ani žaby nemali prístup do dvora, treba vo Veľký piatok do východu slnka vyniešť dvor.

Ak je v chlieve krava s malým teľaťom, okropí sa celý hneď svätenou vodou, krava a teľa obsypú sa zvláštnym bielym makom, ktorý bol pred tým tajne posvätený v kostole vo sviatok Troch Kráľov. Toto sa robí preto, aby strigy nemohli krave odobrať mlieko.

Kúpený dobytok pri prechode cez prah nového domova (chlieva) sa tiež pokropí, aby prvý jeho krok bol šťastlivý.

Na jar, keď je dobytok po prvý raz vyháňaný na pašu, kladú pod prah chlieva vajce a žeravé uhlie na sekere. Vajce sa kladie preto, aby bol osožný a zdravý. Namiesto biča používa sa zelená vetievka zo stromu, najčastejšie z vrb, aby dobytok bol vždy taký svižný ako tá vetievka.

Podobné zvyky zachovávajú sa pri vyvádzaní koní po prvý raz, keď sa ide v jari orať.

Pri stavbe nového domu dávajú do základov peniaze, aby v dome bývajúci nikdy nebol bez nich.“

Priekopnícka štúdia Jána Mjartana o vampirizme na Zemplíne

V rokoch 1937 – 1942 pedagogický zbor michalovského gymnázia viedol Ján Mjartan (1902 – 1996), v poradí štvrtý riaditeľ, no zároveň prvý riaditeľ slovenskej národnosti (uvedenú funkciu totiž predtým zastávali Česi).

Ján Mjartan sa v Michalovciach, okrem pedagogickej činnosti, s veľkým zápalom venoval aj obľúbenej etnografii – spoznával kraj, ľudí a ich život.

V roku 1938 bol tiež zvolený za predsedu Národopisného odboru Matice slovenskej.

Neustále sa snažil o vytvorenie inštitucionálnej bázy pre systematický výskum, no tento ambiciózný cieľ sa mu splniť nepodarilo, a tak výskum zostal „na pleciach“ zanietencov, roztrúsených po celom Slovensku.

V čase jeho pôsobenia v Michalovciach žiaci gymnázia počas školských prázdnin zbierali ľudové piesne zo Zemplína, v školskom roku 1939/1940 dokonca po okolitých dedinách vyplňali dotazník Muzeálnej slovenskej spoločnosti o ľudovom staviteľstve.

V roku 1940 rozposlal do jednotlivých obcí, v spolupráci so školskými inšpektorátmi, etnografické dotazníky Národopisného odboru Matice slovenskej s otázkami zo šiestich oblastí (manželstvo, tehotenstvo, pôrod, dieťa, krst a „vádzka“) – vyplnené papiere sa mu vrátili z približne stopäťdesiatich slovenských dedín (z okolia Michaloviec to boli obce **Haziň**, Malé Zalužice, Pavlovce nad Uhom, Vinné, Strážske či Budkovce).

Zobieral tiež množstvo etnografického materiálu, ktorý potom využíval v publikačnej činnosti.

V roku 1949 sa Ján Mjartan stal riaditeľom Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení (SAVU) v Bratislave.

Etnografické poznatky, nadobudnuté počas pôsobenia na Zemplíne, využil vo svojej bohatej publikačnej činnosti, do tohto regiónu sa zároveň i veľmi rád vracal.

A práve na Zemplíne bol v jeseni 1949, pod jeho vedením, zrealizovaný prvý kolektívny výskum Národopisného ústavu SAVU s externistami, zameraný hlavne na zdokumentovanie pohrebných zvykov. Údaje, získané v teréne, sa ešte doplnili o poznatky, vyplývajúce zo stručných pokusných dotazníkov, ktoré Ján Mjartan v roku 1950 rozposlal na štyri zemplínske gymnáziá (v Michalovciach, Humennom, Sobranceiach a Trebišove).

Výsledky boli spracované v štúdiu o vampirizme na Zemplíne (Ján Mjartan ju uverejnil v roku 1953 v časopise Slovenský národopis), ktorá je zároveň označovaná za

jedno z najpriekopnickejších etnografických diel na Slovensku.

Podľa slov autora sa na niektorých miestach narazilo na stále živú vampírsku tradíciu – tá vychádzala z predstáv, že mŕtvy sa môže vracat' z hrobu medzi živých.

V Michalovciach a Pozdišovciach ľudia napríklad verili, že mŕtvi chodia v noci „na sen“ a trápia či dusia spiacich, v Michalovciach a vo Veľkých Zalužiciach mali vracajúci sa mŕtvi („revenanti“) zapríčiniť úhyn dobytky, inde zas dobytku cicali krv.

Medzi najzaujímavejšie poverové akty patrili tie, ktoré boli vykonávané na mŕtvom tele alebo s ním, aby sa tak zabránilo návratu zomrelého medzi živých. Išlo o ukladanie mŕtveho do rakvy dole tvárou (**Hažín**, Ložín, a ďalšie dediny) alebo o zvyk dávať mŕtvemu do rakvy peniaz (Moravany, Hnojné a iné obce). V Oreskom dokonca zomrelému pastierovi (vraj vedel „porobiť a bosorovať“) pripevnili ruky o rakvu, aby z nej nemohol vychádzať. V **Hažíne** šaty o truhlu pribíjali konskou podkovou. Zároveň aby mŕtvemu zabránili „návrat“ medzi živých dali mu do úst cesnak alebo „šviňački“. Medzi ďalšie zvyky, zaznamenané v okolí Michaloviec, patrilo hádzanie troch klincov do rakvy.

Asi najdrastickejšie boli praktiky s typicky vampírsym motívom – spočívali v prebodnutí hlavy alebo srdca mŕtveho (prebitie hlavy či krku rozličnými predmetmi sa spomína v Moravoch a Ložine, prebitie srdca zomrelého rozličnými malými predmetmi bolo zistené v Jouse, Moravoch, Závadke, Úbreži, Gajdoši, Budkovciach a inde).

Štúdiá priniesla v tomto smere i množstvo iných zaujímavých údajov.

Ďalšie výskumy na Zemplíne zrealizoval Ján Mjartan so spolupracovníkmi v 50. rokoch 20. storočia.

Aj vďaka jeho intenzívnej bádateľskej činnosti v oblasti národopisu sa nám tak dodnes zachovali poznatky najmä z oblasti ľudového staviteľstva, rybárstva, zvykoslovia a povier.

dr. Martin Molnár
historik

Zemplínske múzeum v Michalovciach

ZOZNAM PRAMEŇOV A LITERATÚRY

Archívy

- Archív Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied
- Archív Výskumného ústavu geografie a kartografie v Bratislave
- Deržavnyj archiv Zakarpatskoj oblasti, Berehovo
- Magyar Országos Levéltár, Budapešť
- Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (MV SR) – Štátny archív v Košiciach
- MV SR – Štátny archív v Košiciach, pobočka v Michalovciach
- MV SR – Štátny archív v Prešove
- MV SR – Štátny archív v Prešove, pobočka v Prešove

Základná literatúra

- BALLAY, Eugen. Rozpomienky na uskriesenie najvýchodnejšieho Slovenska v roku 1919. Michalovce : Zemplín, 1924.
- BEL, Matej. Užská stolica. Preklad z jazyka latinského. Bratislava : Zemplínsky valal n.f., 1999.
- CZAMBEL, Samo. Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. Turčiansky Sv. Martin : 1906.
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. Zväzok druhý. Bratislava : VEDA, 1995.
- GABRIEL, František. Pohyb obyvateľstva v bývalé Užské župe v prvej polovine 18. storočia. In: *Naukový zborník tovarystva Prosvita v Užhorodi 1-1. Užhorod 1935.*
- Lexikon obcí Slovenskej republiky. Bratislava : Štátny štatistický úrad, 1942.
- LIŠKA, Jozef. K otázke pôvodu východoslovenských nárečí. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1944.
- PEKÁR, Martin (ed.). *Annales historici Presovienses VII, Prešov* : Inštitút histórie FF PU, 2007.
- RÁBIK, Vladimír. Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku. Bratislava : Karpatonemecký spolok na Slovensku, 2006.
- REBRO, Karol. Urbárska regulácia Márie Terézie a poddanské úpravy Jozefa II. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959.
- SEKELA, Vladimír – JÁGER Mikuláš (eds.). *Dejiny Michaloviec. Michalovce* : Mestský úrad Michalovce, 2007.
- SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku. Bratislava* : AEP, 2002.
- ŠVORC, Peter. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1918 – 1939). Prešov* : Univerzum, 2003.

- *ULIČNÝ, Ferdinand. Dejiny osídlenia Uzskej župy. Prešov : FF v Prešove UPJŠ v Košiciach. 1995.*
- *ULIČNÝ, Ferdinand. Reformácia v Uzskej župe. In: Reformácia na východnom Slovensku v 16. až 18. storočí. Zost. Ferdinand Uličný. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, 1998.*
- *ULIČNÝ, Ferdinand. Vývin feudálneho panstva Sztárayovcov na východnom Slovensku od 13. do 15. storočia. In: Sborník FF UK v Bratislave 15, Historica, Bratislava : Filozofická fakulta, 1964.*
- *ŽUDEĽ, Juraj. Stolice na Slovensku. Bratislava : Obzor, 1984.*

Periodiká

- *Zemplín. Úradný časopis Zemplínskej župy*
- *Novosti*
- *Slovenský východ*
- *Úradné noviny Župy košickej*

Publikované pramene a štatistiky

- *BAROSS, Károly (ed.) Magyarország Földbirtokosai. Budapest : Hungaria, 1893.*
- *KORABINSKY, Johann Matthias. Geographisch historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Pressburg 1786.*
- *NAGY, Gyula (ed.). A nagymihályi és sztáray gróf Sztáray család oklevéltára I. Budapest : 1887.*
- *NAGY, Gyula (ed.). A nagymihályi és sztáray gróf Sztáray család oklevéltára II. Budapest : 1889.*
- *NAGY, Lodovico. Notitiae politico-geographico-statisticae inclyti regni Hungariae. I. Budaë : 1828.*